

Лопашук Д. І.,
здобувач кафедри кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ ВБИВСТВО, ВЧИНЕНЕ НА ЗАМОВЛЕННЯ

CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTIC OF THE SUBJECTIVE SIDE OF THE CONTRACT KILLING

У статті досліджується кримінально-правова характеристика суб'єктивної сторони вбивства, вчиненого на замовлення. Автор з'ясував загальні положення стосовно суб'єктивної сторони злочину та дослідив внутрішню сторону злочину, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України.

Ключові слова: суб'єктивна сторона, кримінально-правова характеристика, вбивство, вчинене на замовлення, внутрішня сторона, діяння, злочин, убивство, вчинене на замовлення.

В статье исследуются уголовно-правовая характеристика субъективной стороны убийства, совершенного на заказ. Автор выяснил общие положения относительно субъективной стороны преступления и исследовал внутреннюю сторону преступления, предусмотренного п. 11 ч. 2 ст. 115 УК Украины.

Ключевые слова: субъективная сторона, уголовно-правовая характеристика, убийство, совершенное по заказу, внутренняя сторона, деяния, убийство, совершенное по заказу.

The article deals with the criminal-legal characteristic of the subjective side of the of the contract killing. The author clarified the general provisions concerning the subjective side of the crime and investigated the internal aspect of the crime, stipulated by paragraph 11 part 2 of Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: subjective side, criminal-law characteristic, murder, commissioned, external party, act, crime, contract killing.

Питання кримінально-правової характеристики суб'єктивної сторони вбивства, вчиненого на замовлення, має актуальне значення для вдосконалення вітчизняного законодавства і практики його застосування.

Проблеми кримінально-правової характеристики суб'єктивної сторони вбивства, вчиненого на замовлення, піднімали в окремих дисертаційних дослідженнях відомі вітчизняні фахівці: П.П. Андрушко, П.В. Воробей, М.І. Мельник, М.Й. Коржанський, В.К. Матвійчук, П.П. Пилипчук, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та інші правники. Проте це робилося в загальному контексті дослідження складу злочину «умисне вбивство» і, як наслідок, ці питання не знайшли свого належного вирішення щодо замовних вбивств.

Мета статті полягає у з'ясуванні суті кримінально-правової характеристики суб'єктивної сторони вбивства, вчиненого на замовлення.

Суб'єктивна сторона має важливе юридичне значення, оскільки вона є елементом складу злочину і являє собою частину основи кримінальної відповідальності – відмежовує злочин від незлочину. Крім того, за допомогою суб'єктивної сторони розмежовують складі злочину, які подібні за своїми об'єктивними сторонами (наприклад умисне вбивство і вбивство через необережність). Зміст суб'єктивної сторони значною мірою визначає ступінь суспільної небезпеки як вчиненого діяння, так і суб'єкта злочину, а отже, характер відповідальності і розмір покарання.

І, як показує правозастосовна практика, саме при кваліфікації суб'єктивної сторони злочину виникає найбільше помилок та зловживань.

Суб'єктивну сторону діяння прийнято визначати як всю психічну діяльність, яка супроводжується вчиненням злочину і, в якій інтелектуальні, вольові і емоційні процеси протікають у повній єдності і взаємозумовленості [1, с. 227–228]. Утворюючи психологічний зміст суспільно-небезпечного діяння, цей елемент злочину є його внутрішньою (щодо зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною – невід'ємною від суб'єкта [2, с. 115]. А отже, загальним визнанням є положення, що суб'єктивна сторона злочину, що являє собою психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно-небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [3, с. 115].

Питання суб'єктивної сторони є загальнотеоретичним та таким, яке має велике значення для різних галузей права. Через це воно піддавалося ґрунтовному дослідженню представниками різних галузей юридичної науки.

Проблема суб'єктивної сторони у вбивствах, вчинених на замовлення, належать до числа найменш вивчених. Це робить її надзвичайно актуальною, особливо на сучасному етапі боротьби з цим видом злочинів.

Про складність, яка виникає при встановленні суб'єктивної сторони як елементу складу злочину, говорять численні позиції в теорії з різних аспектів внутрішньої сторони як певних проявів інтегрованого знання про поведінку суб'єкта і їх місця в структурі осудної поведінки.

З урахуванням обмеженого обсягу цієї роботи, не вдаючись у глибоке дослідження і не претендуючи

на остаточне вирішення проблеми суб'єктивної сторони як кримінально-правового інституту, коротко розглянемо загальнотеоретичні питання, пов'язані з різними поглядами на її розуміння, зокрема, на її співвідношення з виною.

Професор М.Й. Коржанський зазначав: «Суб'єктивні ознаки злочину мають такі властивості, що один різновид охоплює інший, створюється відповідна їх ієрархія, підпорядкованість. Тому визначення форми і виду вини мають бути послідовними, щоб запобігти помилки» [4, с. 14].

У вітчизняній доктринальній науці кримінального права переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається за допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета, що характеризують різні форми психологічної активності індивіда. Ці ознаки пов'язані між собою, але є самостійним психологічним явищами, не підмінюють одна одну, не переходять одна в іншу та мають різне значення.

Р.В. Вереша зазначає: «Теоретична розробка питань вини в кримінальному праві набуває особливого значення у зв'язку із закріпленням в ч. 1 ст. 62 Конституції України і ч. 2 ст. 2 КК України принципу презумпції невинуватості, а у ст. 23 КК України – поняття вини [5, с. 148].

Під виною, яка є основною й обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони, українське кримінальне законодавство визнає психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК України) [6, с. 179; 7, с. 14]. Зміст форми вини розкривається в ст. ст. 24 і 25 КК України. При цьому варто зазначити, що зміст понять «винність», «винний» («винен»), «винуватість», «винуватий» у чинному законодавстві, рішеннях Конституційного Суду України, підзаконних нормативних актах, роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України тощо, безпосередньо і прямо не розкривається [5, с. 151].

Тут варто зауважити, що, як зазначає В. Ємельянов: «Винуватість як сутнісну властивість злочину необхідно відрізнити від вини у формі умислу або необережності як елемента суб'єктивної сторони складу злочину. Винуватість не можна звести до вини у формі умислу або необережності, вона являє собою більш складну категорію, що перебуває у прямому і зворотному зв'язку з суспільною небезпечністю, підставою виникнення є вчинений особою злочин» [8, с. 94] і за своїм змістом вона (винуватість) – «сукупність елементів злочину, розглянута під кутом зору того, як вони відображаються свідомістю і як ставиться до них воля винуватого [5, с. 161; 9, с. 118].

Наука кримінального права розглядає вину особи, виражену в злочині, як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку має встановити слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає «оцінювальний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях деяких вчених.

Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє визначення, включивши в нього

оцінювальний мотив [10, с. 103]. Його концепція про вину як оцінювальну категорію, що виражена в негативному судженні судді про поведінку підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя [11, с. 121–122].

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину є критерій з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [12, с. 8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину має встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони складу злочину, на підставі яких проводиться поділ злочинів із формальним або матеріальним складом. Вони неоднаково відображаються у свідомості винного [11, с. 122]. Тому юридична наука приділяє значну увагу з'ясуванню змісту вини у злочинах.

У своїй праці «Природа умисла» російський юрист Г. Фельдштейн зазначив: «Вчення про винність і його більша або менша глибина є, так би мовити, барометром кримінального права. Воно – найкращий показник його культурного рівня» [13, с. 2].

Усупереч уставленим у науці уявленням, деякі вчені роблять необгрунтовані спроби звужити психологічний зміст вини шляхом виключення з нього одного з двох елементів. Так, Н.Г. Іванов не бачить у бажанні як елементі умислу самостійного значення і пропонує визначити умисел тільки за допомогою ознаки усвідомлення суспільно небезпечного і протиправного характеру вчиненого діяння [14, с. 67]. З такими спробами не можна погодитися, оскільки вони не тільки не відповідають закону, але і не враховують положень психологічної науки, відповідно до якої кримінально-правове поняття вини не зводиться до характеристики розумових процесів – воно включає і вольовий компонент, це умисний або необережний вчинок, заборонений законом.

П.С. Дагель ототожнює суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно пов'язана з мотивацією й емоційною діяльністю [15, с. 41]. Обгрунтовуючи свою думку, він зазначав, що позиція, яка обгрунтовує тезу про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд із виною мотив і мету злочину, заснована на змішуванні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішуванні понять змісту і форми вини [16, с. 123]. В оцінюванні такої позиції варто погодитися з думкою А.І. Рарога, за яким, по-перше, ця позиція непереконлива з теоретичного погляду і несприятлива – з практичного; по-друге, ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності й інші психологічні моменти до поняття вини не включає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; по-третє, у трактуванні П.С. Дагеля вина не конкретизована з позицій юридичної харак-

теристики і включення до вини мотиву, мету, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); по-четверте, ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризує вини, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто що це елемент самого умислу); по-п'яте, вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи, на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (форма вини вужча, ніж її зміст) [7, с. 5–8]. Отже, ототожнювання суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим [17, с. 95–96].

Натомість деякі автори розглядають вини як поняття, ширше ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елемента злочину чи до умислу й необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній сторонах злочину) [18, с. 114]. Подібно до цього автора, Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка становить суб'єктивну сторону злочинного діяння, одночасно виступає цілісною характеристикою злочину в усіх його істотних для відповідальності поглядів і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності (однаковою мірою протилежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [17, с. 96; 19, с. 23].

Виходячи з вищевикладеного, Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина не є одним з елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість включає в себе як об'єктивну, так і суб'єктивну сторони злочинного діяння. З цього приводу варто погодитися з думкою А.І. Рарога, що це є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утєвського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [17, с. 96; 20, с. 9].

Необхідно також погодитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін «вина» застосовується у двох значеннях а) у науці кримінального права поняття вини означає наявність у діянні особи умислу і необережності; б) на практиці про вини говорять як про доведеність факту вчинення злочину конкретною особою [17, с. 96; 21, с. 15; 22, с. 50].

Продовжуючи дослідження окремих поглядів на зміст вини в складі злочину, який ми розглядаємо, особливо цікавим є погляд щодо цього В.П. Тихого, який до прямого умислу вважає належним усвідомлення винним об'єкта і предмета злочину, його об'єктивної сторони, суспільної небезпеки в суспільно-небезпечних наслідків. Вольовий момент при цьому полягає в тому, що винний бажає настання суспільно-небезпечних наслідків. Представлений зміст прямого умислу злочину, можливо, потребує

деякого уточнення. Вказівка В.П. Тихого одночасно і на суспільну небезпечність і на об'єктивні ознаки злочину навряд чи потрібно визнавати виправданою. Об'єктивні ознаки є складовою частиною суспільної небезпеки і тому розділяти їх явно не доцільно [23, с. 84].

І.Я. Козаченко, полемізуючи з В.П. Тихим, вважає, що винна особа має усвідомлювати протиправність своїх дій і бажати їх вчинити [24]. Ця позиція найбільш повно відображає зміст вини при вчиненні любого вбивства. Проте треба зауважити, що І.Я. Козаченко включає в усвідомлення не суспільну небезпеку, а саме протиправність дій, що також необхідно це визнати, є не виправданим. Інтелектуальний момент умислу може включати в себе усвідомлення протиправності, але разом із тим основним його змістом буде усвідомлення суспільної небезпеки дій [23, с. 84; 25, с. 13].

С.М. Мальков розглядає вини з позиції особливостей, закладених у законодавстві, і бере до уваги усвідомлення суспільної небезпеки свого діяння, передбачення можливості або неминучість суспільно-небезпечних наслідків, завдання реальної шкоди, бажання настання певних наслідків [23, с. 84–85].

А. Медведєв, коментуючи зміст вольового моменту прямого умислу, справедливо звернув увагу на необхідність усвідомлення винним неминучої загрози завдання шкоди суспільним відносинам. Цінність представленої позиції полягає в тому, що погроза завдати шкоди суспільним відносинам розглянута ним саме як результат злочину [23, с. 85].

Однак на моє переконання, правильною є позицію В.К. Матвійчука і С.А. Тарарухіна, які зазначають, що однією і тією самою формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона й вина [26, с. 5].

Передумовою вини є осудність особи, яка вчинила злочин, і досягнення нею встановленого віку кримінальної відповідальності за такий злочин.

Предметом свідомості як елемента вини в кримінальному праві є тільки ті об'єктивні обставини, які визначають юридичну характеристику цього виду злочину, тобто входять до складу цього злочину. Р.В. Вереша зазначає: «Вина як кримінально-правова категорія – це психічне ставлення, що знайшло вияв у конкретному злочині. Складовими елементами цього ставлення є свідомість і воля. Різні комбінації свідомості та волі як окремих елементів цього ставлення утворюють різні модифікації вини. Тому інтелект і воля у певному, передбаченому кримінальним законом їх поєднанні утворюють зміст вини» [5, с. 171].

Мотив і мета злочину в окремих випадках є обов'язковими ознаками і мають вирішальне значення для оцінки діяння, наприклад, при вбивстві з корисливих та хуліганських мотивів, а також вбивстві, вчиненому на замовлення.

Е.Ф. Побігайло зазначає: «Мотив злочину – це те внутрішнє спонукання, яке викликає у людини рішучість вчинити злочин і яким вона потім керується при його здійсненні» [27, с. 128].

Своєю чергою, А.В. Наумов дає таке визначення: «Мотив злочину – це спонукання особи, яка вчинила злочин» [28, с. 313–343].

Мотив злочину являє собою складний емоційний і вольовий процес, що відбувається у психіці людини. Мотив – це усвідомлена спонукка, яка викликала у неї намір вчинити злочин [5, с. 201]. Мотив є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину в тих випадках, коли він безпосередньо вказаний у диспозиції кримінальної статті (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України). Однак і тоді, коли мотив вчинення злочину не вказується в диспозиції кримінального закону, він може мати важливе значення у встановленні складу злочину та форми вини [5, с. 201].

Мета злочину, на відміну від мотиву, – це той результат, якого прагне досягти особа, яка вчиняє злочин. «Саме мета перетворює потяг, який причаївся всередині психіки, почуття на русійні мотиви» [7, с. 70].

Р.В. Вереша зауважує: «Мета злочину – це бажання особи, яка вчиняє суспільно-небезпечно діяння, досягти певних шкідливих наслідків. Вона є характерною для злочинів, що вчиняються з прямим умислом. Визначити, які конкретні злочинні наслідки своїх дій передбачав винний і бажав їх настання, можна лише при ретельному аналізі складу вчиненого злочину і виявленні його елементів і всіх обставин справи. Порушення цієї вимоги породжує серйозні помилки щодо кваліфікації злочину» [5, с. 201].

Мета злочину (перспектива) – це джерело спрямованості суб'єкта, його активності [7, с. 70]. Вона, як показує вивчення кримінальних справ, відображає уявну модель майбутнього, тобто чого б хотіла досягти особа в результаті своїх дій. При цьому в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, а кілька, але певна з них усе ж домінує, і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант.

Спектр мотивів і мети досить широкий і різноманітний. Його аналіз та доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме попередження досліджуваного злочину. Зокрема, неважко помітити, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна поділити на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України.

Як показує аналіз судово-слідчої практики, суб'єктивна сторона у вбивствах, учинених на замовлення, заслуговує на особливу увагу як під час досудового провадження, так і судового розгляду. Саме від правильного розуміння мотивів і мети злочину залежать успішність і правильність розрішення такого роду проваджень (справ). При кваліфікації злочинів вказані ознаки суб'єктивної сторони, по суті, є ключовим фактором у розумінні суб'єктивного відношення особи до своїх дій та наслідків.

Вирішення цього питання на практиці якоюсь мірою полегшується тим, що вказівки на суб'єктивні ознаки цього злочину уже присутні в самій ст. 115 КК України, і виражаються вони в умисному протиправному заподіянні смерті іншій людині. Разом із тим і сама структура об'єктивної сторони вбивства, вчиненого на замовлення, передбачає характер діяння, мотив, спосіб, наслідки, а також небезпеку їх настання, які теж вказують на те, що цей злочин вчиняється тільки з прямим умислом. А це практично означає, що під час вчинення цього злочину винні особи: і замовник, і виконавець, і пособник, і підбурювач усвідомлюють суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачають його суспільно небезпечні наслідки і бажують їх настання, тобто усвідомлюють, що позбавляють життя іншу людину, передбачають настання смерті потерпілого і бажують такого результату. С.В. Бородін справедливо зазначив: «Передбачення невідворотності смерті є змістом прямого умислу» [29, с. 25].

«Кроме сознания, умысел заключает в себе и другой элемент, – писал Н.С. Таганцев, – хотение, направление нашей воли к практической реализации, представляющийся не менее, если даже не более важным. Всякая виновность есть виновность воли» [30, с. 380].

Про бажання настання суспільно небезпечних наслідків при прямому умислі може свідчити наявність мети, наприклад, замовне вбивство кредитора боржником із метою невиклати боргу. У деяких випадках про наявність бажання досягнути певної мети може засвідчувати якась певна проміжна обставина, наприклад, викрадення зброї для подальшого вчинення замовленого вбивства коханця дружини. Про бажання настання суспільно небезпечних наслідків можна говорити і тоді, коли вони виявляються необхідним супутнім елементом діяння. У всіх цих випадках винний ставиться до злочинного результату як до необхідної події.

Усвідомлення винними суспільної небезпеки своїми діями і передбачення невідворотності настання смерті потерпілого є інтелектуальним елементом прямого умислу вбивства, вчиненого на замовлення, а їх бажання в настанні смерті потерпілого – вольовим.

Про наявність прямого умислу у замовника і виконавця свідчать такі обставини:

1) наявність визначеного плану (конкретизований умисел). Завчасно обдуманий умисел виражається тим, що між появою наміру вчинити злочин і фактичним його вчиненням є значний часовий інтервал. Цей часовий розрив обумовлений ретельною організацією вчинення вбивства, вибором способу вчинення (майстерство якого відточується місяцями, а то і роками) шляхом подолання можливих перепон, ліквідацією слідів злочину тощо. Складовим елементом такого плану є раптовість нападу на жертву, яка, як правило, або охороняється, або знаходиться наготові, передбачуючи потенційну можливість нападу;

2) наявність спеціальних знань про жертву злочину. Перш ніж складати план вбивства, зазвичай ретельно збирають відомості про жертву: звички,

розклад дня, уподобання, коли, як приходить і йде з роботи тощо; 3) застосування суспільно небезпечних засобів для убивства; 4) загроза і попередження жертви про можливу розправу. При цьому сам факт погрози ще не означає наявності прямого зв'язку з подальшим вбивством. Інколи така погроза служить прикриттям («ширмою») істинного замовника злочину і його виконавця. Тим більше, очевидно, що, погрожуючи виконавець і замовник вбивства мають за мету психологічно вплинути на жертву, що свідчить про безумовний цілком визначений украй негативний намір стосовно цієї жертви; 5) локалізація поранень, націлених на порушення функцій життєво важливих органів, які тягнуть за собою смерть потерпілого, також свідчать про прямий умисел у виконавця вбивства на замовлення; 6) наявність як мінімум двох співучасників, підбурювача і виконавця, або замовника і виконавця. Причому обидва співучасника в однаковій степені зацікавлені в настанні смерті наміченої жертви. Причина такої зацікавленості, як правило, в замовника і виконавця не збігаються, оскільки діями виконавця керують корисливі наміри, а замовник може бажати смерті потерпілого з різних причин [31, с. 23–24].

Р.В. Локк зазначає: «Визначення причин, за якими вчиняються вбивства на замовлення, пов'язано із встановлення мотива вбивства. При цьому мотив як спонукальна причина, безсумнівно, має враховуватися при вирішенні питання про кваліфікацію вчиненого вбивства, а також при призначенні покарання. Очевидним є, що у виконавця має бути присутнім корисливий мотив. У тих випадках, коли виконавець бере гроші і вчиняє вбивство, керуючись іншими причинами (помстою, ревністю, заздрістю), на кваліфікацію вчиненого це не має впливати, хоча і має враховуватися при винесенні вироку. Таку позицію можна обґрунтувати, у тому числі, і тим, що, беручи кошти, виконавець підкріплює першопричину свого наміру вчинити вбивство бажанням наживи. До речі, цілком можливо, що «замовлення» вчинити вбивство, підкріплене солідною грошовою винагородою, може служити і каталізатором злочину (наприклад, якщо людина бажає вчинити вбивство із помсти, але до останнього сумнівалася в неминучості виконання свого наміру).

Втім, у механізмі вчинення злочину центральним елементом вважається не виконання злочину, а установка на його здійснення, планування або прийняття рішення про вчинення злочину. Ця обставина суперечить тому, що було сказано вище. Проте видається, що це жодною мірою не означає відмову від вищевикладеного, а, скоріше, свідчить про діалектичне єднання боротьби протилежностей» [31, с. 25].

Мотиви вбивства, вчиненого на замовлення, можуть бути різними і не лише враховуватися судом під час призначення покарання, але й впливати на кваліфікацію вчиненого. Як правильно зазначає Б.С. Вікторов, «безмотивних діянь не буває» [32, с. 15]. Мотив – це завжди психологічна причина вчинку. Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних справ за фактами вбивств, вчинених

на замовлення, вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети.

Мотив досліджуваного злочину можна визначити як усвідомлене спонукання (потяг) до вчинення вбивства на замовлення. Саме такий підхід і ставлення до цих ознак матиме вагоме значення для теорії кримінального права і практики.

В. Комісаров і О. Булаєв зазначають: «Одним із низинних мотивів, як справедливо визначається в спеціальній літературі, є користь, яка означає, що причиною скоєння злочину є прагнення отримати якусь вигоду: реальну, матеріальну або виражену у звільненні від матеріальних витрат у сьогоднішній або майбутньому» [33, с. 15; 29, с. 59].

Більшість науковців вважає, що в основі вчинення вбивства на замовлення завжди лежить корисливий мотив. Дійсно, як показує статистика, вбивства, вчинені на замовлення, у 47% здійснюються із корисливим мотивом. Проте особливістю вбивств, вчинених на замовлення, є їх суб'єктний склад. І тому я погоджуюся і поділяю позицію В. Комісарова і О. Булаєва, які вважають, що «виходячи з особливостей суб'єктного складу, мотив вчинення даних вбивств не можна визначити однозначно як корисливий. У кожного із суб'єктів цього злочину: наймача, посередника, виконавця буде свій мотив вчинення цього злочину. Причому корисливий мотив буде переважно в організатора, а в інших суб'єктів злочину він може бути різним: відчуття подяки, оплата боргу, отримання винагороди тощо [33, с. 16].

Як зауважують П.П. Пилипчук і М.І. Мельник: «Факт надходження замовлення на вбивство є обставиною, яка спонукає формування (або завершення формування) у виконавця умислу на вбивство, ним же зумовлено формування у виконавця мотиву злочину. Якщо рішучість зчинити вбивство виникла не у зв'язку із замовленням, а під впливом якихось інших факторів, кваліфікувати вбивство як вчинене на замовлення не можна» [34, с. 31–34].

Із криміналістичного погляду встановлення мотиву дає змогу визначити напрям і хід розслідування цього виду вбивств.

До числа обставин, які підлягають встановленню, є мета вбивства, вчиненого на замовлення. Як правильно зауважив В.П. Бахін, основною метою в цьому злочині є усунення конкурента і вирішення різних проблемних ситуацій [33, с. 17; 35, с. 30].

Отже, під суб'єктивною стороною вбивства на замовлення розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння, і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини – умислом, на який вказує диспозиція ст. 115 КК України, а також мотивом і метою злочину. Ці ознаки органічно пов'язані між собою і взаємозв'язані, але водночас являють собою самостійні психологічні явища.

При вчиненні вбивства на замовлення умисел завжди є прямим і розуміють під ним таке психічне ставлення до діяння і його наслідків, під час якого особа усвідомлює суспільно небезпечний характер

свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання. Бажання – це воля, мобілізована на досягнення конкретно поставленої мети, прагнення досягнути певного результату.

Разом із тим не виключається, що вбивство на замовлення може бути вчинено і з непрямым умислом. Це стосується випадків, коли доручення замовника містить альтернативу, відповідно до якої завданням для виконавця є заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень або його вбивство. Якщо виконавець, здійснюючи таке замовлення, застосовує насильство, за якого не бажає настання смерті потерпілому, але свідомо допускає настання смерті,

то такий виконавець має нести відповідальність за вбивство, вчинене на замовлення.

Натомість замах у цьому виді злочину має оцінюватися тільки з позиції прямого умислу, оскільки всі дії винного свідчать про те, що він передбачив настання смерті, бажав цього, але смерть не настала з причин, які не залежали від його волі.

Таким чином, убивство, вчинене на замовлення, вчиняється з прямим умислом, коли винна особа усвідомлює, що вона виконує протиправне замовлення на позбавлення потерпілого життя і бажає це замовлення виконати. Разом із тим не виключається, що цей злочин може бути вчинено і з непрямым умислом, коли доручення замовника містить альтернативу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Браїнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. Москва, 1963. С. 227–228.
2. Кримінальне право України. Загальне частини: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / П.С. Матишевський, П.П. Андрушко, С.Д. Шапченко та ін. За ред. П.С. Матишевський, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
3. Уголовное право УССР. Київ: Вища школа, 1989. 530 с.
4. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів проти особи і власності. Юрінком. Київ, 1996. 144 с.
5. Вереша Р.В. проблеми вини в теорії кримінального права: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2005. 464 с.
6. Пакутин В.Д. Уголовно-правовая охрана внешней природной среды и природных ресурсов в СССР: Учебное пособие. Уфа: Башкирский гос. ун-т. 1976. 157 с.
7. Рагоз А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. Москва: Профобразование, 2001. 135 с.
8. Ной И.С. Новое в трактовке основных уголовно-правовых понятий. Советское государство и право. 1982. № 7. С. 91–92.
9. Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. Москва: Юрид. лит-ра, 1975. 181 с.
10. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве. Москва: Госюриздат, 1950. 319 с.
11. Матвійчук В.К., Присяжний В.М. Забруднення, засмічення та визначення водних об'єктів: відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання: монографія. Київ: КНТ, 2007. 272 с.
12. Дагель П.С., Михеев Р.В. Установление субъективной стороны преступления. Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1972. 36 с.
13. Фельдштейн Г.С. Природа умысла / Г.С. Фельдштейн, д. чл. Моск. юрид. о-ва. Москва: т-во тип. А.И. Мамонтова, ценз. 1898. 22 с.
14. Иванов Н.Г. Уголовное право. Общая часть в 2 т. Том 2: учебник для академического бакалавриата. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2018. 234 с.
15. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж: Изд-во ун-та, 1974. 230 с.
16. Дагель П.С. Понятие вины в советском уголовном праве. Материалы XIII научной конференции. ДВГУ. Ч. IV. Владивосток, 1968. С. 121–129.
17. Харь І.О. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря: монографія. Київ: Національна академія управління, 2011. 192 с.
18. Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. Москва: Юрид. лит., 1975. 184 с.
19. Злобин Г.А. Виновное изменение в историческом аспекте. Уголовное право в борьбе с преступностью. Москва: 1981. С. 20–26.
20. Протченко Б.А. Невменяемость в советском уголовном праве. Правоведение, 1987. С. 82–84.
21. Малков В.П. Субъективные основания уголовной ответственности. Государство и право. 1995. № 1. С. 14–16.
22. Плотников А.И. Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам). Оренбург: Основа, 1997. 108 с.
23. Агафонов А.В. Уголовная ответственность за убийство: монографія. Москва: Юрлитинформ, 2011. 192 с.
24. Уголовное право. Общая часть: ученик для вузов / отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: 2008. 720 с.
25. Трухин А.М. Вина как субъективное основание уголовной ответственности. Красноярск, 1992.
26. Матвійчук В.К., Тарарухін С.А. Суб'єктивна сторона складу злочину: Лекція. Київ, УАВС, 1994. 35 с.
27. Побегайло Э.Ф. Умышленные убийства и борьба с ними. Воронеж, 1965. 128 с.
28. Наумов А.В. Объективная сторона преступления. Российское уголовное право. Курс лекций: В 3 т. Т. 1: Общая часть. 4-е изд. перераб. и доп. Москва: Волтерес Клувер, 2007. С. 313–343.
29. Бородин С.В. Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. Москва, Юрист, 1994. С. 25.
30. Таганцев Н.С. Русское уголовное право: Лекции Часть общая. В 2 т. Т. 1. Москва: Наука, 1994. 380 с.
31. Локк Р.В. Криминологическая характеристика заказных (наемных) убийств и их предупреждение. Москва, 2003. С. 23–24.
32. Викторов Б.А. Цель и мотивы в тяжких преступлениях. Москва: Гос-юриздат, 1963. 82 с.
33. Комиссаров В.И., Булаев В.О. Особенности расследования убийств, совершенных по найму. Москва: Издательство «Юрлитинформ», 2009. 160 с.
34. Пилипчук П.П., Мельник М.І. Проблеми кваліфікації умисного вбивства, вчиненого на замовлення. Право України. 1999. № 2. С. 31–35.
35. Бахин В., Байсажаров Б., Когамов М. Указ. соч. С. 30.